

ROBERT
MUSIL

ŽMOGUS BE
SAVYBIŲ

I
TOMAS

Sofoklis

ROBERT
MUSIL

ŽMOGUS BE
SAVYBIŲ

I
TOMAS

Iš vokiečių kalbos vertė
Teodoras Četrauskas

KULTINĖS KNYGOS

Sofoklis

VILNIUS, 2018

Versta iš:
Robert Musil.
*Der Mann ohne
Eigenschaften.*
Band I. Rowohlt
Verlag GmbH,
Reinbek

Antrasis pataisytas leidimas

Leidinio bibliografinė informacija
pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno
Mažvydo bibliotekos Nacionalinės
bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISSN 2424-3973
ISBN 978-609-444-248-3

© Robert Musil,
Rowohlt Verlag GmbH, Reinbek
© Teodoras Četrauskas,
vertimas į lietuvių kalbą, 2004, 2018
© Milena Grigaitienė, dizainas, 2018
© Leidykla „Sofoklis“, 2018

PIRMOJI KNYGA

PIRMOJI DALIS

LYG IR ĮŽANGA

1

Iš to, kas pasakyta, kažkodėl nieko neseka

Virš Atlanto tvyrojo minimalaus slėgio zona; ji slinko į rytus virš Rusijos išsiplėtusios maksimalaus slėgio zonos link ir dar nerodė jokių ženklų, jog bandys ją apeiti iš šiaurės. Izotermos ir izoteros darė savo. Oro temperatūra prideramai lygiavosi į metų vidurkį, į paties šilčiausio ir paties šalčiausio mėnesio temperatūrą, bei periodiškus mėnesinius temperatūrų svyravimus. Saulės ir Mėnulio tekėjimas ir laida, Mėnulio, Veneros fazės ir Saturno žiedo fazės bei daugelis kitų svarbių reiškinų atitiko astronominių kalendorių prognozes. Vandens garai ore buvo beveik visiškai išsiskaidę, oro drėgmė menka. Vienu žodžiu, buvo graži 1913 metų rugpjūčio diena, ir ši frazė, nors ir yra truputį senamadiška, gan tiksliai nusako padėtį.

Automobiliai iš siaurų gilių gatvių šaudė į šviesių aikščių seklumas. Pėstieji judėjo tamsiomis miglotomis virtinėmis. Tose vietose, kur jų nerūpestingą skubą kirto smarkesni greičio ruožai, jie išpampdavo, paskui tekėdavo greičiau ir po kelių pasvyravimų vėl atgaudavo tolygų pulsą. Šimtai garsų buvo susilieję į galingą su viena kita kyšančia smaile gausmą, kurio kraštai tai užaštrėdavo, tai vėl išsilygindavo, nuo jo atitrūkdavo ir lėkdavo į šalis skambūs garsai. Iš to gausmo, nors jo ypatumų ir neįmanoma aprašyti, žmogus ir po daugelio metų užsimerkęs gali suprasti, kad yra imperijos sostinėje ir rezidencijos mieste Vienoje. Miestus, kaip ir žmones, galima pažinti iš jų eigasties. Atmerkęs akis, jis iš judėjimo gatvėse kur kas greičiau suprastų, kur esąs, negu iš kokios nors būdingos detalės. Ir ne bėda, jog jis tiktai įsivaizduoja, kad tai

gali. Klausimo, kur esi, svarba pervertinama nuo klajoklių ordų laikų, kai reikėdavo įsidėmėti ganiavos vietas. Būtų svarbu žinoti, kodėl kai kalbame apie raudoną nosį, pasitenkiname labai jau netiksliai nusakymu, kad ji raudona, ir niekada neklausiamo, koks tas jos raudonumas, nors tai galime nustatyti mikrono tikslumu pagal bangos ilgį; o čia juk kalbame apie daug sudėtingesnę dalyką – miestą, kuriame kieno nors esama, visada norima žinoti, koks būtent miestas turimas galvoje. Ir tai nukreipia dėmesį nuo daug svarbesnių dalykų.

Taigi miesto pavadinimas neturi per daug rūpėti. Kaip ir visus didelius miestus jį sudarė visokių netolygių, besikeičiančių, užbėgančių į priekį, atsiliekančių, susiduriančių dalykų ir reikalų, bedugninių tylos taškų tarp jų praminti ir nepraminti keliai, o didelis ritmiškas triukšmas ir amžinas visų ritmų disonansas ir nesutapimas apskritai panašus į puode verdantį skystį, kurį sudaro pastovi namų, įstatymų, potvarkių ir istorinio paveldo medžiaga. Du žmonės, ėję jame plačia, gyva gatve, aišku, taip nemanė. Iš pažiūros jie atrodė priklausą privilegijuotam visuomenės sluoksniui, aristokratai pagal apsirengimą, laikyseną ir kalbos manierą, nešiojo marškinius su rūpestingai išsiuvinėtais inicialais, ir taip pat ne išorėje, o savo sąmonės plonuose apatiniuose žinojo, kas jie tokie ir kad sostinė bei rezidencijos miestas kaip tik ta vieta, kur jie turi būti. Jei manysime, kad jie yra Arnheimas ir Ermelinda Tuci, tai bus netiesa, nes ponias Tuci rugpjūčio mėnesį su savo vyru buvo Bad Auszė, o daktaras Arnheimas dar Konstantinopolyje, tad kils klausimas, kas gi jie tokie. Gyviems žmonėms gatvėse labai dažnai kyla tokių klausimų. Įdomu, kad jie išsprendžia juos paprasčiausiai pamiršdami, jeigu dar nenuėję nė penkiasdešimt žingsnių neprisimena, kur tuos žmones matė. O tuodu staiga sustojo, priekyje pastebėję būrį subėgusių žmonių. Prieš akimirką kažkas buvo iššokęs iš eilės, užtvėręs judėjimą; kažkas pasisuko, slystelėjo į šalį, sunkus staigiai sustabdytas sunkvežimis užvažiavo vienu ratu ant šaligatvio ir įstrigo. Tą vietą, lyg avilio laktą bitės, tuojau apgulė žmonės, palikdami laisvą vidurį. Jame stovėjo išlipęs iš automobilio vairuotojas, pilkas kaip vnyojimo popierius, ir negrabiai gestikuliuodamas aiškino, kaip viskas buvo. Priėjusiųjų žvilgsniai kryo į jį ir atsargiai leidosi į progumos gelmę, kur ant šaligatvio krašto buvo paguldytas žmogus, išsitie-

šęs kaip negyvas, ir kaip visi pripažino, nukentėjęs per savo paties neatsargumą. Žmonės vis klaupėsi prie jo, kad ką nors padarytų; praskleisdavo ir vėl užskleisdavo jo švarką, stengėsi jį pakelti arba, priešingai, vėl paguldyti; iš tikrųjų tai niekas nieko daugiau nenorėjo, kaip tiktai kaip nors prastumti laiką, kol atvažiuos greitoji ir suteiks išmaningą ir teisėtą pagalbą.

Dama su savo palydovu taip pat priėjo ir per galvas bei palenktas nugaras pasižiūrėjo į gulintįjį. Paskui atsitraukė atgal ir stabtelėjo. Damai nemaloniai suėmė paširdžius, ir ji teisingai suprato, jog tai užuojauta; tai buvo neryžtingas, paralyžiuojantis jausmas. Ponas patylėjęs pasakė: „Tų sunkvežimių, kuriais čia važinėjama, per ilgą stabdymo kelias.“ Damai palengvėjo, ir ji padėkojo jam įdėmiu žvilgsniu. Matyt, ji jau buvo girdėjusi šį posakį, tik nežinojo, kas yra tas stabdymo kelias, ir nenorėjo žinoti; jai užteko to, kad tie žodžiai įstatė šį baisų įvykį į kažkokius rėmus ir pavertė technine problema, kuri jos tiesiogiai nebelietė. Jau pasigirdo ir spigi greitosios sirena ir visi laukiantieji pajuto pasitenkinimą, kad taip greitai ji pasirodė. Koks vis dėlto puikus dalykas tos socialinės tarnybos. Nukentėjėlis buvo paguldytas ant neštuvų ir su jais įstumtas į automobilį. Aplink jį sukosi uniformuoti vyrai. Automobilio viduje, kiek užmatė akis, viskas buvo švaru ir teisinga kaip ligoninės palatoje. Ir jau buvo galima eiti susidarius beveik teisingą įspūdį, jog atsitiko kažkas teisėta ir tvarkinga.

– Amerikiečių statistika rodo, – tarė ponas, – kad per autokatas trofas pas juos kasmet žūsta 190 000 žmonių, o 450 000 sužeidžiami.

– Jūs manote, kad jis mirė? – paklausė jo palydovė, vis dar apimta niekuo nepagrįsto jausmo, kad įvyko kažkas nepaprasta.

– Tikiuosi, kad gyvas, – atsakė ponas. – Kai nešė į automobilį, taip atrodė.

2

Žmogaus be savybių namas ir butas

Gatvė, kurioje įvyko ši maža nelaimė, buvo viena iš tų ilgų vingiuotų eismo upių, kurios žvaigždiškai išteka iš miesto centro, eina per jį supančias dalis ir įteka į priemiesčius. Jeigu toji elegantiška pora būtų paėjusi dar galiuką toliau, ji tikrai būtų išvydusi tai, kas jai būtų patikę, – iš dalies išlikusį aštuonioliktojo ar net

septynioliktojo amžiaus sodą, o eidami pro jo kaltinės geležies tvorą – tarp medžių rūpestingai nupjautoje pievelėje kažką panašaus į pilaitę su trumpais fligeliais, praeities laikų medžioklės ar meilės pilaitę. Tiksliau tariant, jos nešančiosios arkos buvo septyniolikto amžiaus, parkas ir viršutinis aukštas dvelkė aštuonioliktuoju, o fasadas buvo atnaujintas devynioliktame amžiuje ir truputį sugadintas, taigi bendras vaizdas atrodė truputį neryškus, kaip viena ant kitos padarytų fotografijų, tačiau pamatęs pilaitę nejučia sustodavai ir ištardavai „Ak!“. O kai ta balta dailutė pilaitė būdavo atidariusi langus, akys išvysdavo prakilnią knygų lentynomis apstatytą mokslininko būsto tylą.

Tas butas ir tas namas priklausė žmogui be savybių.

Jis stovėjo prie vieno lango, žiūrėjo pro švelnų žalią sodo oro filtrą į rusvą gatvę ir su laikrodžiu rankoje štai jau dešimt minučių skaičiavo automobilius, ekipažus, tramvajus ir atstumo išblukintus praeivių veidus, užpildančius žvilgsnio tinklą gyva skuba; jis matavo pro šalį lekiančių masių greičius, kampus, gyvybines jėgas, kaip jos žaibiškai pritraukia akį, ją sulaiko, paleidžia, kaip jos tam tikram laikui, kurio neapskaičiuosi, priverčia dėmesį įsiremti į jas, atsiplėšti, šokti prie kito objekto ir leisti jam pavymui; trumpai tariant, kurį laiką paskaičiavęs mintyse jis juokdamasis įsikišo laikrodį į kišenę ir nusprendė, jog užsiiminėja niekais... Jeigu būtų buvę galima išmatuoti dėmesio šuolius, akių raumenų darbą, sielos svyravimus ir visas tas pastangas, kurių reikia žmogui, kad išsilaikytų ant kojų gatvės sraute, tai, matyt, – jis taip manė ir juokais bandė sumesti, koks tai galėtų būti skaičius, – gautume sumą, palyginti su kuria, jėga, kurios reikia Atlantui, kad išlaikytų ant savo pečių pasaulį, atrodytų menka, ir būtų galima apskaičiuoti, kokį didžiulį darbą šiandien nuveikia žmogus, kuris nedaro nieko.

Mat žmogus be savybių tuo metu buvo kaip tik toks.

O tas, kuris daro?

– Iš to galima padaryti dvi išvadas, – tarė jis sau.

Piliečio, visą dieną ramiai vaikščiojančio savo reikalais, raumenų darbas yra daug didesnis negu atleto, kartą per dieną iškeliančio didžiulį svorį; tai įrodyta fiziologiškai, taigi menki kasdieniai darbai savo visuomenine suma ir dėl to, kad jie duodasi susumuojami, pateikia pasauliui daug daugiau energijos negu herojiški žygiai;

herojiškas žygis atrodo netgi mažulytis, kaip smiltis, su didžiausia pompa užkelta ant kalno. Ta mintis jam patiko.

Tačiau reikia pridurti, jog ji patiko vyriškiui ne todėl, kad jis mėgo miesčionišką gyvenimą; priešingai, jam patiko sunkinti gyvenimą savo pölinkiais, kurie kadaise buvo kiti. Galbūt kaip tik miesčionis ir nujaučia didžiulio, naujo, kolektyvinio skruzdiško heroizmo pradžia? Jis bus vadinamas racionalizuotu heroizmu ir laikomas labai gražiu. Ir kas tai gali žinoti jau šiandien?! Tokių neatsakytų didžiai svarbių klausimų tada buvo šimtai. Jie tvyrojo ore, jie degė po kojomis. Laikas judėjo. Tuomet dar negyvenę žmonės nenorės tikėti, bet jau tada laikas judėjo jojamo kupranugario greičiu; ne tik šiandien. Tiktai niekas nežinojo kur. Taip pat gerai nesuvokė, kas yra viršuje ir kas apačioje, kas juda pirmyn, o kas atgal.

– Gali daryti ką tik nori, – tarė sau žmogus be savybių trūktelėjęs pečiais, – kai aplink tokia košė, tai neturi jokios reikšmės!

Jis nusigrėžė kaip žmogus, išmokęs atsisakyti, beveik kaip liginis, vengiąs bet kokio stipraus sąlyčio, ir eidamas per šalia buvusią drabužinę trenkė į tenai kabojusią bokso kriaušę tokį greitą ir smarkų smūgį, koks nebūdingas žmogui, apimtam nuolankumo ar silpnumo būsenos.

3

Ir žmogus be savybių turi tėvą su savybėmis

Prieš kurį laiką grįžęs iš užsienio žmogus be savybių vien iš užgaidos ir todėl, kad negalėjo pakęsti paprastų butų, išsinuomojo pilaitę, kuri anksčiau buvo vasaros rezidencija prieš miesto vartus, o vėliau, kai išsiplėtęs miestas ją prarijo, prarado savo reikšmę, ir galų gale ji virto tiktai neužimtu, žemės kainų pakilimo laukiančiu sklypu, kur niekas negyveno. Todėl nuoma buvo atitinkamai maža, tačiau netikėtai daug lėšų pareikalavo kiti dalykai, nes reikėjo viską sutvarkyti ir priderinti prie dabarties reikalavimų; tai buvo avantiūra, galop privertusi jį kreiptis pagalbos į tėvą, išties nemaloni, reikia pasakyti, avantiūra, nes jis mėgo būti nepriklausomas. Jam buvo trisdešimt dveji, o jo tėvui šešiasdešimt devyneri metai.

Senis pasibaisėjo. Ne pačia ataka, nors ir ja, nes nemėgo neapgalvotų poelgių; ir ne kontribucija, kurią turėjo sumokėti, nes iš esmės pritarė tam, kad sūnus užsinorėjo namų ir savo gyvenimo.

Tačiau jo jausmus žeidė ir gąsdino kaip pikta lemiantis išsišokimas tai, kad jis įsigijo pastatą, kurio, nors tik mažiškai, kitaip negalėjo pavadinti kaip pilimi.

Jis pats pradėjo savo karjerą kaip mokytojas aukštos kilmės žmonių namuose; kai studijavo ir kai paskui dirbo advokato padėjėju, ne iš reikalo, tiesą sakant, nes ir jo tėvas buvo turtingas žmogus. Vėliau, kai tapo universiteto profesoriumi ir docentu, pajuto to naudą, nes kruopščiai palaikė ankstesnius ryšius ir per juos pamažu tapo beveik visų savo tėviškės kilmingų žmonių patarėju teisės klausimais, nors tada jam jau ir neberekėjo papildomo uždarbio. Tad anksti užmegztos pažintys nenutrūko net tada, kai jo turtas jau seniai galėjo lygintis su Reino pramonininkų šeimos duotu kraičiu anksti mirusiai jo sūnaus motinai. Nors gerbiamas mokslininkas dabar jau tiesiogiai nebeadvokatavo ir tiktai retykais už didelius pinigus sutikdavo pabūti arbitru, visus įvykius, susijusius su jo buvusių rėmėjų ratu, rūpestingai fiksavo savo užrašuose su didžiuliu tikslumu, pereidamas nuo tėvų prie sūnų ir anūkų; ir nebūdavo nė vieno apdovanojimo, nė vienerių vestuvių ar varduvių, kad iškilmių kaltininkas negautų sveikinimo laiško, parašyto su pagarba ir subtiliai primenančiu tai, kas buvo bendrai patirta. Paskui mielas draugas ir gerbiamas mokslininkas lygiai taip pat laiku gaudavo trumpus atsakymus ir padėkas. Todėl jo sūnūs iš pat mažų dienų žinojo tą jo aristokratišką gebėjimą beveik nesąmoningai, beveik tiksliai apskaičiuotai riesti nosį ir tiksliai, kiek reikia, būti maloniam, o jo, kaip žmogaus, šiaip ar taip priklausančio dvasinei aristokratijai, lankstymasis arklių, dirvų ir tradicijų savininkams visuomet erzino. Tačiau jo tėvas neįsitraukęs šiuo punktu buvo nesąmoningai; didelę karjerą per tai jis padarė vien tiktai natūraliai, tapo ne tik profesoriumi, akademijū ir daugelio mokslinių bei valstybinių komisijų nariu, bet ir riteriu, komtūru, netgi aukštų ordinų didžiojo kryžiaus kavaliariumi; jo didenybė galop pakėlė jį į paveldimą kilmingųjų luomą ir dar prieš tai paskyrė Aukštųjų rūmų nariu. Tenai apdovanotasis prisijungė prie liberalių buržuazų sparno, kuris kartais prieštaravo kilmingajam, bet reikia pastebėti, kad nė vienas iš jo kilmingųjų rėmėjų ant jo dėl to nepykė ir net nesistebėjo, kadangi niekas nežvelgė jame nieko kito kaip tik kylančią buržuazinę dvasią. Senis mielai dirbo specialiose įstatymų kūrimo komisijose; net-

gi tada, kai per kokį nors audringą balsavimą palaikydavo buržuazų pusę, kita pusė ant jo neširdo, greičiau vien tik juto, kad pamiršo pakviesti prisidėti prie jos. Politikoje darė tik tai, ką ir anksčiau: savo svarbesnes ir kartais švelniai kitas koreguojančias žinias derino prie išpūdžio, kad jo asmeniniu atsidavimu vis dėlto galima pasikliauti, o kaip tvirtino jo sūnus, sugebėjo iš namų mokytojo virsti Aukštųjų rūmų mokytoju.

Kai išgirdo tą istoriją apie pilį, jam pasirodė, kad buvo peržengta kažkokia įstatymais neapibrėžta, tačiau vis dėlto gerbtina riba, todėl ėmė sūnui priekaištauti dar karčiau, negu jau nesyk buvo priekaištavęs, jo žodžiai panašėjo į pranašystes, jog viskas blogai baigsis. Buvo įžeistas svarbiausias jo išsiugdytas jausmas. Kaip ir daugelio tų, kurie gyvenime ką nors pasiekė, jis buvo ganėtinai nesavanaudiškas ir sudarytas iš didžiulės meilės, taip sakant, bendrai ir visuomeninei naudai, kitaip tariant, iš sąžiningos pagarbos tam, kuo grindžiama nauda, pagarbos, ne kad ji kuriama, bet kad daroma harmoningai ir kartu iš bendrų paskatų. Tai labai svarbu: net kilnus šuo ieško vietos po pietų stalu ir nekreipia dėmesio į spyrius ne iš šuniško niekingumo, o iš prisirišimo ir ištikimybės; ir šaltai viską apskaičiuojantys žmonės nepasiekia gyvenime tiek, kiek teisingai sumaišytos sielos, gebančios iš tiesų mylėti žmones ir sąlygas, duodančias jiems naudą.

4

*Jeigu esama realybės jausmo, tai turi būti ir
galimybės jausmas*

Kad laisvai įeitum pro atviras duris, privalai žinoti, jog jos turi tvirtas staktas: šis principas, kurio senasis profesorius tada laikėsi, yra tiesiog realybės jausmo reikalavimas. Bet jeigu esama realybės jausmo, be to, niekas nesuabejos, kad jis turi teisę egzistuoti, tuomet turi būti ir kažkas tokio, ką būtų galima vadinti galimybės jausmu.

Kas jį turi, tas, pavyzdžiui, nepasakys: čia tas ir anas atsitiko, atsitiks, turi atsitikti; toksai šitaip mano: čia galėjo, turėjo ar privalėjo tas ir anas atsitikti; ir jeigu jam aiškinama, kad kas nors yra taip, kaip yra, jis svarsto: gerai, bet, matyt, galėtų būti ir kitaip. Taigi galimybės jausmą galima vadinti gebėjimu galvoti apie tai, kas visiškai įmanoma, ir nesuteikti daugiau reikšmės tam, kas yra, negu tam, ko

nėra. Aišku, kad tokios kūrybinio polinkio pasekmės gali būti įdomios ir jos, deja, dažnai visai kitaip nušviečia tai, kuo žmonės žavisi, o tai, ką jie draudžia, rodo kaip leistina arba ir viena, ir antra, būna nesvarbu. Tokie žmonės, kaip sakoma, lekioja padebesiais, fantazijų, svajonių ir tariamosios nuosakos sferose; vaikams toks polinkis per jėgą išvaromas, jį turinčius žmones jų akyse vadinant fantastais, svajotojais, skystablauzdžiais, visažiniais arba priekabiautojais.

Kai norima juos pagirti, šie kvailiai dar vadinami idealistais, tačiau visos tos pravardės, matyt, taikytinos tiktai silpnajai jų atmainai, kuri nesupranta tikrovės arba jos niekingai vengia, taigi tada, kai tikrovės jausmo trūkumas iš tiesų yra trūkumas. Tačiau tai, kas galima, yra ne vien tiktai silpnų nervų asmenų svajonės, bet ir dar nepasireiškę Dievo ketinimai. Galimas įvykis ar galima tiesa nėra tai, kas lieka iš tikro įvykio ir tikros tiesos, jeigu atimsime iš jų realumą, tačiau jie, tie fantastai, bent jau jų šalininkų akimis, turi kažko dieviško, ugnies, polėkio, noro kurti ir sąmoningo utopiškumo, kuris nebijo tikrovės, ir žiūri į ją kaip į užduotį ir išradimą. Pagaliau žemė ne tokia jau sena ir, matyt, dar niekad nebuvo kaip reikia nėščia. Kad būtų lengviau suprasti, kuo skiriasi žmonės, turintys realybės jausmą, nuo žmonių, turinčių galimybės jausmą, reikia paprasčiausiai pagalvoti apie kokią nors pinigų sumą. Tas galimybės, kurias apskritai turi, pavyzdžiui, tūkstantis markių, jis, be jokios abejonės, turi visada, nepriklausomai nuo to, ar jis tavo kišenėje; tas faktas, kad jį turiu aš ar tu, taip pat nieko neprideda tam tūkstančiui, kaip, tarkime, rožei ar moteriai. Tačiau kvailys laiko jį kojineje, sako realistas, o išradingas žmogus su juo kažką daro; netgi prie moters grožio tas, kuris ją turi, neginčijamai kažką prideda ar atima. Tai tikrovė pažadina galimybės, ir nieko nėra kvailiau, kaip tai neigti. Nepaisant to, bendrai ar vidutiniškai galimybės lieka vis tos pačios, ir jos visą laiką kartojasi, kol neateina žmogus, kuriam realybė nėra svarbiau už menamumą. Jis suteikia naujoms galimybėms prasmę bei paskirtį ir jas pažadina.

Tačiau toks žmogus nėra vienareikšmis reiškiny. Kadangi jo idėjos, jeigu jos ne tušti paistalai, yra ne kas kita kaip dar negimusi realybė, ir jis, aišku, taip pat turi realybės jausmą; tačiau tai galimos realybės jausmas, ir jis savo tikslo siekia daug ilgiau negu daugumai žmonių būdingas jų realių galimybių jausmas. Tokiems iškart reikia

miško, o kitam užtenka medžių; bet juk miškas – tai kažkas sunkiai nusakoma, tuo tarpu medžiai duos tiek ir tiek kubinių metrų tam tikros kokybės medienos. Arba galbūt reikėtų sakyti kitaip, kad žmogus, turintis paprastą realybės jausmą, yra panašus į žuvį, kuri kimba ant meškerės ir nemato valo su kabliuku, tuo tarpu žmogus, turintis tokį realybės jausmą, kurį galima būtų pavadinti galimybių jausmu, užmetęs meškerę, nežino, ar ant kabliuko esama masalo. Visiškas abejingumas masalą griebiančiai gyvybei kelia pavojų, jog toks žmogus gali išdarinėti visišką kvailystę. Nepraktiškas žmogus, – o jis ne tik toksai atrodo, bet ir yra toks, – yra nepatikimas ir nenusipėjamas ir bendraudamas su kitais. Jis darys tai, kas jam reiškia ką kita negu kitiems, ir nesijaudins dėl to, ką būtų galima įsprausti į kokios nors neįprastos idėjos rėmus. Be to, šiandien jis dar labai nenuoseklus. Pavyzdžiui, visiškai įmanoma, kad nusikaltimas, nuo kurio nukentės kitas, jam atrodys vien tiktai socialinė klaida, už kurią turi atsakyti ne nusikaltėlis, o visuomenės sistema. Tiktai antausis, kurį jis gaus pats, vargu bau ar jam pasirodys visuomenės gėda arba kažkas neasmeniška, kaip, tarkime, šuns įkandimas; galimas daiktas, jog tada jis visų pirma atsakys į antausį tuo pačiu ir tik paskui pagalvos, kad to nereikėjo daryti. O jeigu iš jo bus atimta mylima moteris, jis, aišku, negalės visiškai atsiriboti nuo to reiškinių realumo ir pasidovanos sau naują netikėtą jausmą. Dabar viskas ta kryptimi dar tik eina ir atskiram žmogui gali ir pridėti jėgos, ir atimti.

Savybių turėjimas reikalauja tam tikro pasitenkinimo jų realumu, todėl gali būti, jog kažkas, kas realiai nesuvokia ir savęs, vieną dieną staiga pats sau pasirodys besąs žmogus be savybių.

5

Ulrichas

Žmogaus be savybių, apie kurį čia bus pasakojama, vardas buvo Ulrichas; šis Ulrichas – aišku, nemalonu visą laiką vadinti vien vardu tą, kurį taip mažai pažįsti, tačiau jo pavardės negalima minėti dėl tėvo, – pirmąjį savo mąstysenos pavyzdį pateikė jau ties paauglystės ir jaunystės riba mokykliniame rašinyje patriotine tema. Patriotizmas Austrijoje buvo ypatingas dalykas. Mat vokiečių vaikai mokytis niekinti austrų vaikų karus, jiems į galvas buvo kalama, kad pran-

cūziukai yra vaikai tų nesivaldančių iškrypėlių, kurie tūkstančiais leidžiasi bėgti vos tiktai pamatę vokiečių kareivį su ilga vešlia barzda. Ir lygiai to paties, tiktai sukeitę vaidmenis ir padarę pageidaujamus pakeitimus, mokėsi taip pat dažnai pergales pasiekdavę prancūzų, rusų ir anglų vaikai. Vaikai juk pagyrūnai, jie mėgsta žaisti plėšikus ir žandarus ir yra visuomet pasiruošę šeimą X, gyvenančią Didžiajame Y skersgatvyje, jeigu jie atsitiktinai jai priklauso, laikyti svarbiausia pasaulyje šeima. Taigi juos lengvai galima padaryti patriotais. Tačiau Austrijoje tai buvo kiek sudėtingiau. Kadangi austrai, nors ir buvo laimėję visus savo istorijos karus, po daugelio jų turėjo ko nors atsisakyti. Tai verčia susimąstyti, todėl Ulrichas savo rašinyje apie tėvynės meilę parašė, kad rimtas patriotas privalo niekuomet nelaikyti savo tėvynės pačia geriausia; negana to, įkvėptas minties, kuri jam atrodė ypač graži, nors jį buvo pernelyg apakinęs jos puikumas, kad suvoktų, ką ji iš tiesų reiškia, prie to įtartino sakinio pridūrė dar antrą, kurį ir pats Dievas apie savo pasaulį, matyt, būtų išsakęs *conjunctivus potencialis* forma (*hic dixerit quispiam* čia kai kas gali paprieštarauti), nes Dievas kuria pasaulį ir galvoja, jog jis galėtų būti ir kitoks. Ulrichas labai didžiavosi ta fraze, bet jis, matyt, nepakankamai aiškiai pasakė, nes dėl to kilo didelis triukšmas ir jo vos neišmetė iš mokyklos, bet taip ir nebuvo nuspręsta, kuo laikyti jo įžūlią pastabą – tėvynės įžeidimu ar piktžodžiavimu. Tuomet jis buvo auklėjamas aristokratiškoje tereziečių riterių akademijos gimnazijoje, tiekusioje pačią kilmingiausią medžiagą valstybės šulams, ir tėvas, supykęs, kad jam tokią gėdą padarė jo toli nuo obels nusiritęs vaisius, išsiuntė Ulrichą svetur – į vieną mažą Belgijos auklėjimo įstaigą, buvusią nežinomame mieste, ekonomiškai protingai tvarkomą, pigią ir neblogai uždirbančią iš nuklydusių nuo kelio mokinių. Tenai Ulrichas išmoko niekinti kitų idealus tarptautiniu mastu.

Nuo to laiko kaip debesys dangumi pralėkė šešiolika ar septyniolika metų. Ulrichas jų nei gailėjosi, nei jais didžiavosi – eidamas trisdešimt trečiuosius jis jais tiesiog stebėjosi. Per tą laiką gyveno ir šen, ir ten, kartais trumpai tėvynėje, ir visur užsiimdavo ir svarbiais dalykais, ir niekais. Jau užsiminta, kad jis buvo matematikas, tad daugiau apie tai neverta kalbėti, nes kiekvienoje srityje, jeigu joje dirbi ne dėl pinigų, o iš meilės, ateina akimirka, kai ima atrodyti, jog daugėjantys metai niekur neveda. Tam momentui užtrukus ilgė-

liau, Ulrichas prisiminė, kad tėvynei priskiriama paslaptinga savybė suteikti mintims šaknis ir dirvą, ir jis apsisustojo joje, jausdamasis kaip tas keliautojas, kuris ilgam sėdasi ant suolo, nors ir jaučia, kad tuojau nuo jo pakils.

Kai Ulrichas, kaip sakoma Biblijoje, kūrėsi būstą, jis atrado vieną dalyką, kurio, atvirai kalbant, visai nesitikėjo. Jis užsibrėžė malonią užduotį iš pagrindų pertvarkyti savo apleistą mažą nuosavybę pagal savo norus. Jis galėjo daryti ką nori – viską rekonstruoti pagal pirmąsias stilių arba nieko nepaisydamas taip pat mintyse pereiti visus stilius – nuo asirų iki kubizmo. Ką gi jis turėjo pasirinkti? Dabarties žmogus gimsta ligoninėje ir miršta ligoninėje, todėl tegu ir gyvena kaip klinikoje! Tokį šūkį neseniai suformulavo vienas žymus architektas, o kitas interjero reformatorius pareiškė, jog butuose turi būti stumdomos sienos, to esą reikia todėl, kad žmogus mokytųsi pasitikėti kitu žmogumi, gyvendamas su juo kartu ir neatsiskirdamas nuo jo sienomis. Tada kaip tik buvo prasidėjęs naujas metas (jis tai daro visą laiką), o naujam metui reikia naujo stiliaus. Ulricho laimei, pilaitė, kokią ją rado, jau turėjo vieną ant kito tris stilius, taigi joje kai ko net nereikėjo keisti; nepaisant to, Ulrichą labai jaudino atsakomybė, užgulusi jo pečius įrenginėjant namą, ir grasinimas „pasakyk man, kur tu gyveni, ir aš pasakysiu, kas tu esi“, kurį jis aptikdavo meno žurnaluose, kabojų virš jo galvos lyg Damoklo kardas. Gerai išstudijavęs tuos žurnalus, jis priėjo prie išvados, kad jam geriau pačiam imtis savo asmenybės formavimo, ir pats pradėjo daryti būsimų baldų eskizus. Bet kai tiktai sugalvodavo kokią nors įspūdingą gremėzdišką formą, jam staiga ateidavo į galvą, kad ją galima pakeisti ir techniškai šykščiau, funkciškai pateisinama, o padaręs kokios nors savo paties jėgomis ištekintos gelžbetoninės formos pamatus, prisimindavo liesas trylikametės mergaitės formas ir, užuot apsisprendęs, užsisvajodavo.

Tai buvo jam nelabai rūpinčiame dalyke pasireiškęs žinomas idėjų nenuoseklumas ir jų paskleidimas be centrinio taško, būdingi dabarčiai ir sudarantys jos keistą aritmetiką, šokinėjančią nuo vieno prie šimto ir neturinčią vienovės. Galop jam ėmė vaidintis tiktai neįgyvendinami interjerai, besisukantys kambariai, kaleidoskopiniai įrenginiai, transformuojamos konstrukcijos sielai, ir jo idėjos darėsi vis tuštesnės. Pagaliau priėjo jį traukusį tašką. Jo tėvas tai būtų

apibūdinęs maždaug šitaip: kai darome tai, kas šauna į galvą, netrukus galime pradėti kraustyti iš proto. Arba šitaip: kas gali daryti, ką nori, tas netrukus nebežino, ko norėti. Ulrichas tai sau kartojo su dideliu malonumu. Ta sena išbandyta išmintis jam atrodė kaip labai nauja idėja. Žmogų kaip kvailį pirma reikia įgrūsti į jo galimybių, planų ir jausmų tramdymo marškinius, trukdyti jam visokiais prietarais, tradicijomis, kliūtėmis ir apribojimais, – ir tik tada tai, ką jis sugeba nuveikti, galbūt bus ko nors verta, brandu ir pastovu; tiesiog neįmanoma įsivaizduoti, ką reiškia ši mintis! Ir toks grįžęs į savo tėvynę žmogus be savybių žengė antrą žingsnį, leisdamas save formuoti išorinėms aplinkybėms, ir, priešęs šį savo svarstymų tašką, tiesiog patikėjo savo namo įrengimą tiekėjų genijui, neabejodamas, kad jie atsižvelgs į tradicijas, prietarus ir apribojimus. Jis pats tiktai restauravo senąsias linijas, likusias iš anksčiau, tamsius elnio ragus po baltais salikės skliautais ir neišraiškingas salono lubas, o visur kitur pridėjo tai, kas jam atrodė tikslinga ir patogu.

Kai viskas buvo baigta, jis galėjo papurtyti galvą ir paklausti savęs: tai šitoks tas gyvenimas, kuris manęs laukia? Jis dabar turėjo švarius mažus rūmus; tuos namus buvo galima taip vadinti, nes jiems netrūko nieko, ką, manoma, privalo turėti rūmai, – buvo skoninga rezidencija svarbiam asmeniui, kokias įsivaizduoja baldų, kilimų ar vidaus įrangos bendrovės, pirmaujančios savo srityse. Tiktai trūko, kad tas puikus laikrodys būtų prisuktas; tada prie jo įėjimo būtų važinėjusios kariatės su aukštais asmenimis ir prakilniomis damomis; nuo paminų būtų šokinėję liokajai ir nepatikliai klausinėję Ulrichą:

– Kur jūsų šeimnininkas, gerasis žmogau?

Jis grįžo iš Mėnulio ir tuojau pat vėl įsikūrė Mėnulyje.

6

Leona, arba perspektyvos perkėlimas

Įsirengus būstą, reikia įsitaistyti ir moterį. Ulricho draugė tomis dienomis buvo Leontina, vienos mažos varjetė dainininkė; aukšta, atlaši ir pilna, erzina apatiška mergina, kurią visi vadino Leona.

Jis atkreipė į ją dėmesį dėl drėgno jos akių tamsumo, dėl liguistai aistringos jos taisyklingo, ilgo veido išraiškos ir dėl jausmingų dainų, kurias ji dainavo vietoj nepadorių. Tų senamadiškų dainelių

turinį sudarė meilė, kančia, ištikimybė, vienatvė, miško gausmas ir upėtakių blykčiojimas vandenyje. Aukšta ir viena kaip pirštas Leona stovėdavo mažoje scenoje ir kantriai dainuodavo publikai namų šeimnininkės balsu, o jeigu kartais dainų žodžiuose pasitaikydavo kokia nors doroviškai rizikinga vieta, ji nė kiek nepagyvindavo dainos, nes Leona ir tragiškus, ir žaismingus jausmus palydėdavo tais pačiais rūpestingai išmoktais gestais. Ulrichui ji iškart priminė lyg ir senas fotografijas, lyg senų vokiškų šeimos žurnalų gražuoles, tad, įsigilinęs į tos moters veidą, jis pastebėjo jame daugybę smulkių bruožų, kurie niekaip negalėjo būti realūs ir vis dėlto sudarė veidą. Aišku, kad visais laikais esama tokių veidų; tačiau meto skonis visuomet išskiria kokį nors vieną tipą ir iškelia jį kaip laimės ir grožio pavyzdį, tada visi kiti veidai bando darytis į jį panašūs; ir tai pavyksta net bjauriems, pasitelkus į pagalbą šukuoseną ir madą, bet niekad nepavyksta keistiems pasisekimams gimusiems veidams, kurie ne blogiau atspindi didingą, savo amžių atgyvenusį praeities laikų grožį. Tokie veidai lyg ankstesnių aistrų lavonai šmėkščioja bekrasėje meilės sūkurio tuštumoje; ir kai vyrai spoksojo į begalinį Leontinos dainavimo nuobodulį ir nežinojo, kas jiems darosi, jų šnervės virpėjo visai ne nuo to, kad matė mažas įžūlias šokėjas „tango“ šukuosenomis. Tada Ulrichas ir nusprendė vadinti ją Leona; ją turėti jam atrodė taip pat svarbu kaip odminio išdirbtą didelį liūto kailį.

Prasidėjus tai pažinčiai, Leona parodė dar vieną nešiuloiškią savybę: ji buvo baisingai ėdri, o tai yda, kuriai jau seniai nebeatnašaujama. Savo kilme tai buvo prasiveržusi vargšo vaiko aistra brangiems skanėstams; dabar toji aistra buvo įgijusi idealo jėgą, pagaliau ištrūkusi iš narvo ir paėmusi viršų. Jos tėvas, matyt, buvo doras smulkus miesčionis, kiekvienąsyk pėręs kailį, kai ji įsitaisydavo gerbėją; bet ji tai darė vien todėl, kad labiau už viską mėgo sėdėti kokios nors mažos konditerijos sodelyje ir, išdidžiai žvilgčiodama į praeivius, kabinti šaukšteliu ledus. Tiesa, negalima tvirtinti, kad ji buvo bejausmė, bet jeigu jau iki to prieita, reikėtų pasakyti, kad ji ir čia, kaip ir visame kame, buvo gan tingi ir nepersistengianti. Jos stambiame kūne kiekvienam jauduliui reikėjo stebėtinai daug laiko, kad pasiektų smegenis, ir būdavo, kad vidury šviesios dienos jos akys be jokio pagrindo staiga apsaldavo, o naktį įsiremdavo į vieną lubų

tašką, lyg ant jų matytų musę. Lygiai taip pat staiga visiškoje tyloje galėdavo pratrūkti kvatotis iš ūmai suprasto sąmojo, kurį būdavo ramiai išklausiusi prieš kelias dienas. Jeigu neturėdavo rimto pagrindo elgtis priešingai, ji būdavo labai padori. Iš jos nebuvo galima išgauti, kaip apskritai ėmėsi savo profesijos. Matyt, ir pati to gerai nežinojo. Buvo aišku tik tiek, kad dainavimą laikė būtina savo gyvenimo dalimi ir su juo siejo visa, ką gero buvo girdėjusi apie meną ir menininkus, todėl jai atrodė, jog elgiasi labai teisingai, pamokomai ir kilniai, kas vakar išeidama į mažą cigarečių dūmų gaubiamą sceną ir dainuodama dainas, kurių poveikis širdims buvo neginčijamas. Jos, aišku, nė kiek nejaudino į jų tekstus, kad paryškintų švankumą, įterpta viena kita nešvankybė, mat buvo įsitikinusi, kad ir imperatoriškosios operos primadona daro lygiai tą patį, ką ir ji.

Aišku, jei prostitucija vadinsime tai, kad žmogus už pinigus, kaip įprasta, neatiduoda savęs viso, o tik tai savo kūną, tai Leona kartais užsiiminėjo prostitucija. Bet jeigu turėsime galvoje, kiek mažai per devynerius metus – nuo šešiolikos metų – jai nubyrėjo dienpinigių už dainavimą prasčiausių smuklių scenose, ir suskaičiuosime, kiek kainuoja tualetai ir apatiniai baltiniai, taip pat šeimininkų dalį ir savivalę, procentus nuo to, ką suvalgė ir išgėrė įsilinksminę svečiai, ir gretimų viešbučių kambarių kainas, tai, kad kasdien reikia su tuo susidurti, dėl to bartis, ir viską blaiviai sudėsime, tada tai, ką profanai laiko pasileidimu, atrodys profesija, pilna logikos, dalykiškumo ir luomo taisyklių. Mat prostitucija yra būtent tas dalykas, kuris matomas labai skirtingai ir priklausomai nuo to, ar į jį žiūri iš viršaus, ar iš apačios.

Ir nors Leona labai blaiviai žiūrėjo į seksualinius dalykus, kartu ji buvo savotiškai romantiška. Tik tai visa jos egzaltacija, garbėtroška, išlaidumas, tokie jausmai kaip išdidumas, pavydas, gašlumas, pasipūtimas, atsidavimas, trumpai tariant, asmenybės ir pasisekimo visuomenėje varomosios jėgos, gamtos valia buvo susijusios ne su vadinamąja širdimi, o su *tractus abdominalis* – su mitybos procesais, su kuriais jie, beje, buvo paprastai susiję ankstesniais laikais, tai ir šiandien pastebima primityviose tautose arba tarp mėgstančių plačiai lėbauti ūkininkų, kurie jausmų kilnumą ir visa kita, kas būdinga žmogui, sugeba išreikšti puota, kurioje persiryjama iškilmingai ir su visomis tai lydinčiomis pasekmėmis. Prie užteig

staliukų Leona darė, kas jai buvo privalu; tačiau jos svajonė buvo kavalierius, ryšys su kuriuo angažamento laikotarpiui ją išvaduoję ir leistų prašmatnia poza sėdėti priešais prašmatnų valgiaraštį prašmatniame restorane. Tada ji būtų mielai užsisakiusi visų surašytų valgių, bet tuo pačiu metu būtų buvę skaudžiai ir prieštarinčiai malonu parodyti, jog žino, ką reikia rinktis, ir sugeba sudaryti puikų meniu. Duoti savo fantazijai valią jina galėjo tik tai užsisakinėdama smulkius desertus, kurie paprastai virsdavo gausia antra vakariene. Leona susigražindavo gebėjimą plempti juodą kavą ir jaudinančius kiekius gėrimų ir tol stimuliuodavo staigmenomis, kol jos aistra nuslopdavo. Tada kūnas būdavo taip prikimštas visokių prašmatnių skanėstų, kad vos neplyšdavo. Ji tingiai švytėdama dairydavosi aplink ir, nors niekad nebuvo kalbi, šios būsenos pagauta mielai retrospektyviai apžvelgdavo tai, ką būdavo suvalgiusi. Sakydama *polmene a la Terlogna* arba obuoliai *a le Milville*, žodžius ji tarė taip, kaip kitas tarsi tarp kitko norėdamas paminėti, jog kalbėjosi su tokį vardą ir pavardę turinčiu kunigaikščiu ar lordu.

Kadangi Ulrichas nelabai norėjo viešai rodytis su Leona, jos šėrimą paprastai rengdavo namie, kur jina galėdavo puotauti elnių ragų ir stilingų baldų draugijoje. Tačiau tai netenkino Leonos socialinių poreikių, ir kai žmogus be savybių gundydavo ją nusidėti persiryjant įvairiausia, kokie tik įmanoma valgiais vienatvėje, ji jausdavosi lygiai taip pat įžeista kaip moteris, pastebėjusi, jog yra mylima ne dėl sielos grožio. Ji buvo graži, be to, dainininkė, jai nereikėjo slapstytis, ir jos kas vakar geidė keli tuzinai vyrų, kurie būtų patvirtinę, jog ji teisi. O tas žmogus, nors ir geidęs būti su ja vienas, net nesugebėjo jai pasakyti:

– Dieve, Leona, tavo š... tokia, kad aš virstu iš koto.

Ir žiūrėdamas į ją laižytis ūsus, kaip tai darė kiti jos kavalieriai. Leona jį truputį niekino, nors, aišku, buvo jam ištikima, ir Ulrichas tai žinojo. Jis, beje, puikiai žinojo ir tai, kaip reikia elgtis su Leona, bet laikas, kai jo lūpos būtų galėjusios ištarti tokius žodžius ir buvo ūsuotos, jau seniai buvo praėjęs. O kai žmogus nebegali ko nors padaryti, ką anksčiau mokėjai, nors ir kaip tai būtų kvaila, – tai atrodo, lyg tau būtų atimta ranka ar koja. Jo akys tavaravo, kai žiūrėjo į savo draugę, kuriai valgiai ir gėrimai buvo trenkę į galvą. Jos grožį buvo galima tyliai nuo jos atskirti. Tai buvo grožis kaip tos hercogienės,

kurią Šefelio Ekelardas pernešė per vienuolyno slenkstį. Grožis raitelės su sakalu rankoje, grožis legendinės imperatorienės su sunkiu plaukų vainiku, žavėjusiu žmones, kurie visi jau buvo mirę. Tiksliau tariant, jos grožis buvo panašus į dieviškosios Junonos grožį, bet ne į amžinąjį ir nemirtingąjį, o į tai, kas sieta su praėjusiu ar praeinančiu tos deivės metu. Tad būties svajonė tikrai laisvai užmaukšlinta ant materijos. O Leona žinojo, jog už prašmatnų pakvietimą reikia kažkuo atsilyginti, nors šeimininkas ir nieko nereikalauja, ir kad negalima leisti, jog jis į tave vien tikrai spoksotų; tad ji atsistodavo, kai tikrai vėl galėdavo, ir imdavo ramiai, bet garsiai dainuoti. Jos draugui tokie vakarai atrodydavo lyg išplėštas lapas, išmargintas visokių gyvų išmonių ir minčių, bet mumifikuotas, kaip ir visa, kas išplėšta iš konteksto, kupinas tos amžino sustingimo tironijos, kuri sudaro šiurpoką gyvų paveikslų žavesį, lyg gyvenimas staiga būtų išgėręs migdomųjų ir dabar stovėtų nejudėdamas, susietas vidinio ryšio, griežtai apibrėžtas ir vis dėlto apskritai baisingai beprasmiškas.

7

Ulrichas, pagautas silpnumo būsenos, įsigyja naują meiluzę

Vieną rytą Ulrichas parėjo namo smarkiai aplamdytas. Jo drabužiai buvo suplėšyti, ant sudaužytos galvos reikėjo dėti šlapius kompresus, neturėjo nei laikrodžio, nei pinigėnės. Jis nežinojo, ar jį buvo apiplėšę tie trys vyrai, su kuriais susikivirčiojo, ar koks nors žmonių draugas buvo jį apvogęs per tą trumpą laiką, kai gulėjo ant šaligatvio be sąmonės. Jis atsigulė į lovą, ir kai jo nuvargęs kūnas vėl pasijuto saugus ir rūpestingai apklotas, darsyk mintimis permetė visą tą nuotykią.

Tos trys galvos prieš jį atsirado staiga; jis, matyt, vėlyvą metą tuščioje gatvėje vieną kurį tų vyrų užkliudė, nes jo mintys buvo išsiblaškusios ir užimtos kažkuo kitu, o tie trys veidai jau buvo pasiruošę niršti ir įėjo į žibinto šviesą iš anksto persikreipę. Tada jis padarė klaidą. Jam reikėjo iškart atšokti atgal lyg išsigandus ir nugara smarkiai pastumti berną, atsistojusį už jo, arba trenkti jam alkūne į pilvą, ir tą pačią akimirką pasistengti parodyti kulnis, nes su trimis stipriais vyrais nepasipeši. Užuot tai padaręs, jis akimirką sudelsė. Dėl to kaltas amžius, jo trisdešimt dveji metai; pykčiui ir meilei tada jau reikia šiek tiek daugiau laiko. Jis netikėjo, kad tie trys

veidai, staiga vidury nakties sužiurę į jį su įniršiu ir panieka, taikosi tikrai į jo pinigus, ir tikėjo jausmu, jog čia bus susiliejęsi ir tapusi kūnu neapykanta jam; ir tuo metu, kai tie padaužos jau bjauriai jį plūdo, džiaugėsi mintimi, kad tai galbūt visai ne padaužos, o tokie pat normalūs žmonės kaip jis, tikrai kiek įmetę, atsipalaidavę ir atkreipę dėmesį į jį, nerangiai einantį pro šalį, ir ėmę lieti ant jo pyktį, visada lyg atmosferos audra tik ir laukiantį progos užgriūti svetimą žmogų. Kadangi kažką panašaus ir jis pats kartais jausdavo. Be galo daug žmonių dabar jaučia apgailėtiną prieštara tarp savęs ir daugybės kitų žmonių. Svarbiausias kultūros bruožas yra tas, kad žmogus jaučia didžiausią nepasitikėjimą už jo paties rato ribų gyvenančiam žmogui, taigi ne tik germanas žydą, bet ir futbolininkas pianistą laiko nesuprantamu ir menkaverčiu padaru. Juk daiktas galų gale egzistuoja tikrai dėl savo ribų ir kartu dėl tam tikro priešiško savo aplinkai; be popiežiaus nebūtų buvę Liuterio, be pagonių – popiežiaus, todėl niekaip nepaneigsi, kad didžiausias žmogaus šliejimas prie savo artimo paremtas noru jį atstumti. Aišku, apie visa tai jis galvojo ne taip išsamiai; tačiau žinojo tą neaišką atmosferinio priešiško būseną, mūsų amžiuje tvyrančią ore, ir kada ji susikoncentruoja trijuose paskui vėl amžinai išnykstančiuose žmonėse, kad virstų žaibais ir perkūnais, tai yra tarsi kaip koks palengvėjimas.

Šiaip ar taip, žiūrėdamas į tuos tris padaužas ir mintydamas apie juos, jis pernelyg užgaišo. Tiesa, pirmasis jį puolęs atšoko atgal, nes Ulrichas jį aplenkė smūgiu į pažiaunę, o antrąjį, su kuriuo paskui reikėjo kaipmat susitvarkyti, jo kumštis vos palietė, nes tuo metu gavo smūgį kažkokiu sunkiu daiktu, kuris vos nesuknežino galvos. Jis parpuolė ant kelių, buvo vėl nutvertas, vėl pašoko su tuo beveik nenatūraliu lengvumu, kuris paprastai seka po pirmojo griuvimo, kelis syk smogė į svetimų kūnų sumaištį, bet pats buvo pamuštas vis didėjančių kumščiu.

Kadangi išsiaiškino, kokią buvo padaręs klaidą, o ji buvo tikrai sportinio pobūdžio, tarsi koks per trumpas šuolis, vis dar puikių nervų Ulrichas ramiai užmigo, lygiai taip pat džiaugdamasis sąmonės spiralių nykimu jų gelmėse kaip ir pralaimėjimo metu, kai dvasis gelmėse jautė maždaug tą patį.

Pabudęs įsitikino, kad jo žaizdos ne tokios jau baisios, ir darsyk susimąstė apie tai, ką buvo patyręs. Muštynės visuomet palieka

nemalonų, taip sakant, per greito intymumo prieskonį ir nors ne jis puolė, Ulrichui atrodė, jog elgiasi netinkamai. Tačiau kienu atžvilgiu? Visai šalia gatvių, kur policininkai kas trys šimtai žingsnių baudžia už mažiausią tvarkos pažeidimą, esama kitų, kuriose reikia tokios pačios jėgos ir tokios pat mąstysenos kaip pirmykštėse giriose. Žmonija gamina Bibliją ir ginklus, tuberkuliozę ir tuberkuliną. Ji demokratiška ir turi karalių bei aukštuomenę; stato bažnyčias, o priešais jas universitetus; vienuolynus verčia kareivinėmis, bet į kareivines skiria karo kapelionus. Be abejo, ji ir chuliganams įduoda į rankas švino prikištas gumines žarnas, kad su jomis žalotų savo artimo kūną, o paskui paruošia tam vienišam ir išniekintam kūnui minkštus patalus, kaip tuos, kurie dabar gaubė Ulrichą, tarsi prikimštus vien tiktai pagarbos ir atidos. Tai žinomi dalykai, prieštaravimai, gyvenimo nenuoseklumai ir netobulumai. Į juos žiūrima su šypsena arba dūsaujama. Bet Ulrichas buvo ne iš tų. Jis neapkentė to nuseklumo ir aklos meilės gyvenimui mišinio, kai žmogus taiksto si su prieštaravimais ir pusinėmis priemonėmis, lyg kokia senmerge likusi teta su savo jauno sūnėno storžievystėmis. Bet ir iš lovos tuo jau nešoko, nors ir atrodė, kad gulėti joje – tai tas pats, kas naudotis žmonių pasaulio netvarka, nes tai tam tikra prasme yra skubotas sandėris su sąžine reikalo esmės sąskaita arba afekto veiksmas; bėgti į privačią sferą reiškia, kad pats vengi blogio ir darai gera, užuot bandęs įvesti tvarką visur. Po šios priverstinės patirties Ulrichui net atrodė, kad beveik nieko neduoda tai, kad vienur atsisakoma ginklų, o kitur karalių, ir kad kokia nors didelė pažanga sumažina kvailumą ir blogį; kadangi bjauryščių ir blogybių kaipmat atsiranda vėl tiek pat, tarsi viena pasaulio koja visada slystelėtų atgalios, kitai žengus į priekį. Priežastį ir slaptą mechanizmą – štai ką reikėtų sužinoti! Tai, žinoma, būtų daug svarbiau, negu būti geru žmogumi pagal senstančius principus, todėl moralės sferose Ulrichą labiau traukė tarnyba generaliniame štabe negu kasdienis herojiškas gerumas.

Dabar jis darsyk prisiminė ir savo naktinio nuotykiu tęsinį. Mat kai atsigaivelėjo po tų nelaimingų muštynių, prie šaligatvio buvo sustojęs samdomas automobilis, o jo vairuotojas bandė užsikelti sužeistą nepažįstamąjį ant pečių, prie jo buvo pasilenkusi angeliškos veido išraiškos dama. Tokiais atvejais, kai sąmonė kyli tarsi iš bedugnės, viskas matoma kaip vaikų knygų pasaulyje; tačiau netru-

kus alpulyš užleido vietą tikrovei, juo rūpinusiosios moters buvimas paveikė Ulrichą švelniai ir gaivinamai kaip odekolonas, taigi jis iškart suprato, kad nėra labai smarkiai nukentėjęs, ir pasistengė kiek įmanydamas grakščiau pašokti ant kojų. Jam tai pavyko ne visai taip, kaip norėjo, ir dama rūpestingai pasiūlė jį kur nors nuvežti, kur būtų suteikta pagalba. Ulrichas paprašė parvežti jį namo, o kadangi atrodė dar labai sutrikęs ir bejėgis, dama su tuo sutiko. Paskui automobilyje jis greitai atsigavo. Šalia savęs juto kažką motiniška ir juslinga, švelnų paslaugaus idealizmo debesį, kurio šilumoje dabar, kai vėl darėsi vyras, ėmė kauptis maži lediniai abejonių ir baimės neapgalvotai pasielgti kristalai, užpildydami orą minkštai kaip sniegas. Jis pasakojo savo nuotyki, o gražioji moteris, vos jaunesnė už jį, taigi kokių trisdešimties metų, sielvartavo dėl žmonių šiurkštumo ir laikė jį labai vertą užuojautos.

Jis, aišku, ėmė gyvai teisinti tai, kas buvo įvykę, aiškinti šalia jo sėdinčiais nustebusiai motiniškai gražulei, kad tokių susidūrimų negalima vertinti pagal tai, kas laimėjo. Iš tiesų jie žavūs tuo, kad per labai trumpą laiką niekur kitur normaliaame gyvenime nesamu greičiu ir tiktai pagal vos pastebimus ženklus reikia atlikti tiek daug įvairių, stiprių ir kartu labai tiksliai suderintų judesių, kurių neįmanoma sąmoningai kontroliuoti. Priešingai, kiekvienas sportininkas žino, kad likus kelioms dienoms iki varžybų reikia nutraukti treniruotes, ir tai daro ne dėl ko nors kito, o todėl, kad raumenys ir nervai galėtų tarpusavyje paskutinįsyk susitarti, nedalyvaujant ir nesikišant valiai, norams ir sąmonei. Paskui, kai reikia, taip ir būna, aiškino Ulrichas: raumenys ir nervai išsiveržia ir kovoja su „aš“; o tas, tai yra visas kūnas, siela, visa ta juridiškai nuo aplinkos atskiriama visuma, dabar užsisodinama kaip Europa ant jaučio, ir jeigu kas nors būna ne taip, jeigu netyčia į tą tamsą krinta bent menkiausias apmąstymų spindulys, tada paprastai viskas nueina šuniui ant uodegos. Ulrichas įsikarščiojo. Tai, – tvirtino jis, dabar turėdamas galvoje beveik visišką asmens sąmonės atsitraukimą arba prasiveržimą pro ją, – iš esmės yra artima visų religijų mistikams žinotiems fenomenams, todėl yra tarsi šiuolaikinis amžinų poreikių pakaitalas, nors ir nekoks, bet vis dėlto; tad bokso ir kitos sporto šakos, visa tai įtraukiančios į protingą sistemą, tuo būdu esančios savotiška teologija, nors ir negalima reikalauti, jog tai pripažintų visi.

„Žmogus be savybių“ – bene intelektualiausias XX a. romanas, tapęs moderniosios literatūros klasika. Jis toks pat reikšmingas kaip J. Joyce'o, M. Prousto kūriniai, artimas T. Manno, H. Hessės, F. Kafkos prozai. M. Kundera yra pasakęs, kad tai jo šimtmečio knyga, proveržis romano istorijoje – iki tol nėra buvę kito tokio kūrinio, kur mąstymas užimtų tiek vietas.

I tome veiksmas nukelia į XX a. pr. Austrijos sostinę Vieną. Aukštuomenė ruošiasi paminėti 70-ąjį imperatoriaus valdymo jubiliejų ir ieško būdų, kaip jį įamžinti pabrėžiant Austrijos savitumą ir pranašumą prieš Vokietiją. Pagrindinis knygos herojus Ulrichas – trisdešimt dvejų metų, praeityje garsus matematikas, inžinierius, kariškis, po ilgų klajonių pakeitęs gyvenimo būdą, sugrįžęs į Vieną tam, kad daug ką išsiaiškintų. Visi romano veikėjai įsitraukę į savo susikurtą tikrovę, o Ulrichas kaip tik laikosi atokiau ir kritiškai vertina gyvenimo realybę, intensyviai ieško savęs. Jis svarsto: „Žmogus, kuris trokšta tiesos, tampa mokslininku; žmogus, kuris nori leisti išsilieti savo subjektyvumui, matyt, tampa rašytoju; bet ką daryti žmogui, kuris nori to, kas yra tarp vieno ir kito?“, todėl pasirenka „tarp“ būseną, kurią pavadina „eseistiniu gyvenimu“.

Robertas Musilis (1880–1942) – austrų rašytojas, literatūroje vokiečių kalba laikomas modernizmo klasiku, nors jau seniai pripažintas, dar tik atrandamas Europoje ir visame pasaulyje. Į lietuvių kalbą išversta jo pirmoji knyga „Auklėtinio Terleso sumaištys“ ir „Žmogus be savybių“ – reikšmingiausias Musilio kūrinys, rašytas ilgiau nei 20 metų.

www.sofoklis.lt

9 786094 442483